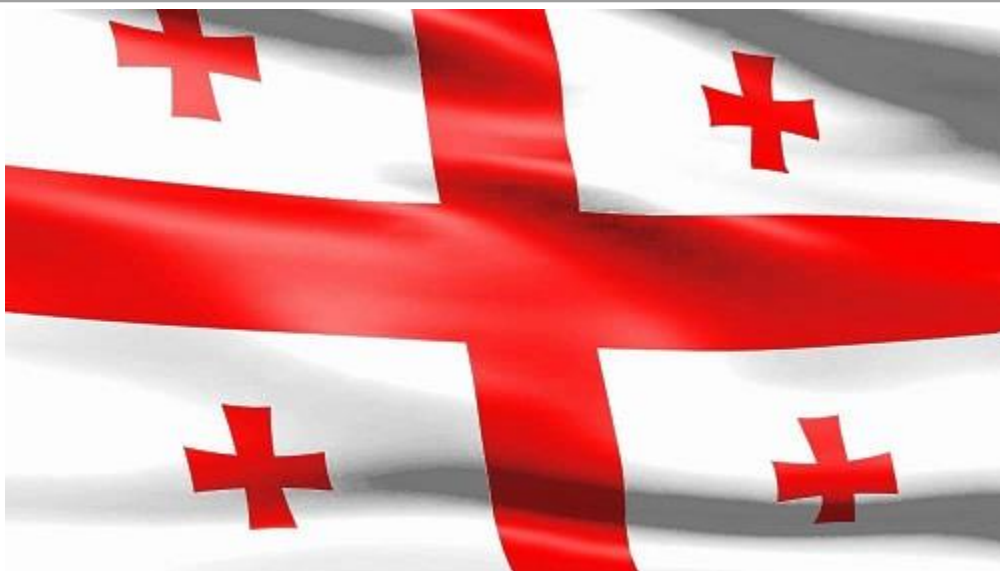

برهان حشمتی

پژوهشگر و کارشناس مسائل قفقاز

مرکز فرهنگی قفقاز/گرچه گرجستان اساساً کشوری مسیحی ارتدوکس است، اما همین کشور کوچک پنج میلیون نفری تنوعی خیره کننده از اقوام و مذاهب را در خود جای داده است. در میان این تنوع و گوناگونی در گرجستان، مسلمانان شیعه دومین گروه جمعیتی را در این کشور تشکیل می دهند. در گرجستان اقوام متعدد و ۲۷ مذهب وجود دارد. در گرجستان پیروان دستکم پنج مذهب اسلامی زندگی می کنند. در میان مسلمانان اهل سنت گرجستان، پیروان مذاهب حنفی و شافعی اکثریت دارند و در میان آنها پیروان طریقت هایی که از ترکیه به گرجستان وارد شده است، از جمله نورچی ها و سلیمانی ها و محمودی ها و فتح اللهی ها نیز به چشم می خورند.

برغم آنکه در گرجستان نیز همانند جمهوری آذربایجان سلفی گری از قدیم وجود نداشته است، اما پس از فروپاشی شوروی و دوران هرج و مرج در جمهوری های بر جای مانده از شوروی، تحت تاثیر سیاست های عربستان سعودی و سایر مراکز حمایت کننده از وهابیت، در مناطقی همچون دره پانکیسی، فرقه وهابی نیز

ایجاد شده و افرادی را به خود جذب کرده است که متأسفانه در بررسی موضوع دین و مذهب در گرجستان، وهابی ها را که سنخیتی با اسلام ندارند، در میان مسلمانان سنی بررسی می کنند.

در گرجستان بخش اعظم مسلمانان را آجارهای سنی مذهب و آذری های شیعه تشکیل می دهند. مسلمانان آبخازیا و دره پانکیسی و مسلمانان قومیت مسختی از دیگر اقلیت های مسلمان گرجستان می باشند که به نوبه خود مهم تلقی می شوند. اما، بخش اعظم و تاثیرگذار از مسلمانان گرجستان، شیعیان هستند که در مناطق مارنئولی یا بورچالی و گاردابانی و شهر تفلیس، پایتخت گرجستان زندگی می کنند و اغلب آذری زبان هستند و جمعیت شان دستکم پانصد هزار نفر است. گرجستان از جمله سرزمین های ایرانی بوده است که در نتیجه جنگ های روسیه تزاری با ایران و انعقاد معاهده ننگین گلستان، همانند سایر مناطق شمال رود ارس در قفقاز جنوبی در سال ۱۸۱۳ از ایران کنده و به روسیه تزاری ملحق شد. اما، هیچ گاه علقه ها و پیوندهای مذهبی مسلمانان گرجستان با ایران قطع نشد. حتی در دوران حاکمیت الحاد کمونیستی و سرکوب همه جانبه دین و مذهب در شوروی و از جمله در گرجستان، شیعیان گرجستان به موجودیت خود ادامه دادند و توانستند هویت خود را حفظ کنند. به نحوی که در دوره استقلال گرجستان پس از فروپاشی شوروی، شیعیان گرجستان در بازیابی هویت خود از پیشگام ترین گروه های جمعیتی این کشور بوده اند که برغم مواجهه با برخی موانع ایجاد شده در همین دوره، توانسته اند دولت سکولار و لائیک را به پذیرش رسمی تشکیل سازمانی به نام « اداره مسلمانان گرجستان» براساس الگوی «اداره مسلمانان قفقاز» جمهوری آذربایجان متقاعد کنند. در دوره پس از فروپاشی شوروی، حاکمیت ملی گرایی گرجی که خود را پیوندخورده با مسیحیت تعریف می کند، مهمترین عامل محدود کننده مسلمانان از جمله شیعیان گرجستان بوده است. بویژه که ملی گرایی گرجی با تاکید بر محور مسیحیت همواره با تغییر حاکمیتها در این کشور در دوره پسا شوروی در حال تقویت بوده است. پرچم ملی گرجستان با پنج صلیب روی این پرچم، نشان دهنده سیاست حاکمیت گرجستان در تعریف کشور به عنوان یک کشور مسیحی است. برغم هفتاد سال حاکمیت الحاد کمونیستی، کلیسا در گرجستان اهمیت و نقش مهمی دارد و برغم تاکید مقامات دولتی گرجستان بر سیاست تساهل دینی و چندفرهنگ گرایی، حاکمیت دیدگاه مسیحی بر امور دینی را در گرجستان به وضوح می توان مشاهده کرد.

در سال های دهه ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰، عدم شناخت کافی دولت گرجستان از مسلمانان و بخصوص عدم تفکیک جریان های مختلف از یکدیگر و ممانعت دولت گرجستان از فعالیت سازمان های اسلامی مبتنی بر تعالیم اصیل اسلام، فضای مناسبی را برای تکفیری ها و فرفه وهابیت ایجاد کرد که علاوه بر فعالیت در مناطقی از جمله دره پانکیسی، حتی سعی می کردند در سایر مناطق نیز برای خود جای پا ایجاد کنند. در این چرخه زیان

بار، وجود همین گروهک های تکفیری و تندرو نیز به نوبه خود به عامل و بهانه ای در دست دولت گرجستان برای مقابله با اسلام اصیل تبدیل می شد. خصوصاً برخی از مناطق گرجستان به ویژه دره پانکیسی که با قفقاز شمالی نزدیک است، پس از فروپاشی شوروی به محل فعالیت گروه های رادیکال وهابی تبدیل شده بود. بخصوص در زمان حاکمیت غربگرایان افراطی تحت رهبری میخائیل ساآکاشویلی رئیس جمهوری سابق گرجستان (۲۰۱۳-۲۰۰۳م) موانعی در مقابل تبلیغات اسلامی ایجاد شد که موجب تضعیف آگاهی های دینی در گرجستان شد و وهابی ها سود بیشتری از این وضعیت بردند. به نحوی که وهابی ها در سال ۲۰۱۵ توانستند در روستای قاراجالار منطقه بورچالی نیز برای خود مرکز تجمعی با نام مسجد دایر کنند. در دو دهه گذشته، تلاش های ترکیه و تبلیغ نورچی گری و اسلام لائیک و سکولار توسط ترکیه بخصوص در آجاریا و ناحیه کوموکارتلی از مسایلی بوده است که جامعه مسلمانان گرجستان تحت تاثیر آن قرار گرفته است.

از دیگر مسایل مبتلابه مسلمانان گرجستان این است که «اداره مسلمانان قفقاز» جمهوری آذربایجان، یعنی سازمانی که در زمان حاکمیت روسیه تزاری پایه گذاری شده و در دوره حاکمیت کمونیسم نیز همچنان به عنوان ابزار اجرای سیاست های حاکمیت در امور مسلمانان مناطق قفقاز استفاده می شد نیز تلاش کرده است تا کنترل خود را بر امور مسلمانان گرجستان حفظ کند که از طریق نمایندگی این اداره در گرجستان این سیاست پیگیری می شود. البته طی سالهای اخیر، تلاشهایی برای تضعیف نقش اداره مسلمانان قفقاز مستقر در باکو در گرجستان صورت گرفته است که تشکیل اداره های رسیدگی به امور مسلمانان و بخصوص شیعیان گرجستان و بخصوص تشکیل «آژانس دولتی امور دینی گرجستان» به تبعیت از الگوی «کمیته دولتی امور گروه های دینی جمهوری آذربایجان» از آن جمله بوده است. اما، «اداره مسلمانان قفقاز» جمهوری آذربایجان نیز با اتخاذ تدابیری سعی دارد نظارت خود در امور مسلمانان و بویژه شیعیان آذری زبان گرجستان را حفظ نماید. از جمله، این اداره در ۲۸ سپتامبر ۲۰۱۵ میلادی مراسم ویژه بیستمین سالروز تاسیس نمایندگی این اداره در تفلیس را برگزار کرد که دعوت از ایلای دوم، اسقف اعظم گرجستان و نمایندگان وقت و پیشین مناطق آذری نشین گرجستان در پارلمان این کشور به این مراسم نشان دهنده اهمیت آن از نظر اداره مسلمانان قفقاز بود. در این مراسم، ایلای دوم با اشاره به روابط شخصی و دوستانه اش با الله شکور پاشازاده، رئیس اداره مسلمانان قفقاز، گفت نمایندگی اداره مسلمانان قفقاز در گرجستان طی ۲۰ سال گذشته فعالیت وسیعی داشته است و با فعالیتهای حاج علی علی اف، مدیر این نمایندگی توانسته است دوستی میان ادیان را تحکیم بخشد.

مرکز فرهنگی قفقاز/در اواخر عمر شوروی و دوره استقلال گرجستان، مسلمانان اعم از سنی و شیعه توانستند وارد عرصه فعالیتهای سیاسی و اجتماعی شوند، در همین دوره معدود گروه ها و جمعیت های شیعه نیز در

گرجستان شکل گرفت. بخصوص در دوره ریاست جمهوری میخائیل ساآکشویلی در گرجستان، تشکیل گروه ها و جمعیه‌هایی بنام اداره مسلمانان گرجستان، به علت تعدد و مبهم بودنشان، شرایط دشواری در شناخت سازمانهای شیعی فعال در این کشور ایجاد کرد. در اردیبهشت ۱۳۹۰ (مه ۲۰۱۱م)، رسانه ها از تشکیل «اداره مسلمانان گرجستان» به ریاست شخصی بنام جمال پاکساده خبر دادند که بلافاصله با واکنش منفی حاج علی علی اف، نماینده «اداره مسلمانان قفقاز» در گرجستان مواجه شد.

علی اف تاکید داشت اداره جدید نمی تواند مشکلات مسلمانان گرجستان را حل کند و وی به عنوان نماینده اداره مسلمانان قفقاز به فعالیت خود ادامه خواهد داد. همچنین هدایت عروج اف، رییس وقت کمیته دولتی امور دینی جمهوری آذربایجان در دیدار با آرکادی خاچیدزه، نماینده ویژه کلیسای پراوسلاو گرجستان و نیز تیموراز شارشاده، سفیر گرجستان در باکو، از تشکیل این اداره ابراز نارضایتی کرد. الله شکور پاشازاده، رییس اداره مسلمانان قفقاز نیز در گفتگو با خبرنگاران تشکیل این اداره را اقدامی سیاسی دانست و از آن ابراز نارضایتی کرد. چندی بعد اعلام شد که جمال پاکساده از ریاست اداره مسلمانان گرجستان به دلیل بیماری، استعفاء داده است. سپس گروهی بنام «اداره مسلمانان گرجستان» به ریاست واقف اکبروف (۲۰۱۱ میلادی) تشکیل شد که «اداره مسلمانان قفقاز» جمهوری آذربایجان، تاسیس این گروه را نیز اقدامی علیه خود ارزیابی کرد. به همین علت، اداره مسلمانان قفقاز نیز نمایندگی خود را در گرجستان مجددا براساس قوانین جدید گرجستان به ثبت رساند تا در عرصه رقابت عقب نماند. برخی طرفداران کنترل شیعیان گرجستان توسط اداره مسلمانان قفقاز و الله شکور پاشازاده، تاسیس اداره مسلمانان گرجستان را اقدامی از طرف ارگانهای امنیتی دولت گرجستان و برخی نیز آن را اقدامی از طرف ایران به منظور مقابله با نفوذ اداره مسلمانان قفقاز الله شکور پاشازاده ارزیابی کردند. به موازات تشکیل اداره مسلمانان گرجستان به ریاست واقف اکبروف، از گرجستان خبر رسید که جمعیت دیگری بنام «اداره عالی دینی مسلمانان سراسر گرجستان» به ریاست شیخ رامین ایگیداف تشکیل شده است. در این میان، دولت گرجستان در سال ۲۰۱۴ میلادی، آژانس دولتی امور دینی را به عنوان زیرمجموعه نخست وزیری و به ریاست زازا واشاقماده برای کنترل امور دینی این کشور تشکیل داد که این آژانس دولتی، کارکردی مشابه کمیته دولتی امور گروه های دینی جمهوری آذربایجان را دارد.

تعدد اداراتی که بنام مسلمانان گرجستان فعالیت می کنند، موجب اختلافاتی میان آنها شده و به دادگاه نیز کشیده شده است. در ماه ژوئن سال ۲۰۱۵ میلادی، سایت مسلمانان گرجستان به آدرس <http://mgeo.ge> به نقل از نیازی اسماعیل اف، موسس و عضو هیات مدیره «اداره دینی عالی مسلمانان سراسر گرجستان» خبر داد که

این اداره از «اداره مسلمانان کل گرجستان» (به ریاست شیخ رامین ایگیدوف) و نیز اداره اتحاد مسلمانان کل گرجستان (به ریاست حاج راسیم محمدوف) و نیز آژانس دولتی امور دینی گرجستان به دادگاه شکایت کرده است.

نیازی اسماعیل اف، موسس و عضو هیات مدیره «اداره عالی دینی مسلمانان سراسر گرجستان» موسوم به ÜGMADİ در این باره گفت: آژانس دولتی امور دینی گرجستان ابتدا پیشنهاد کرده بود که هر سه گروه (یعنی ÜGMADİ ، BGMİ ، BGMBi) متحد شوند یا یک شورا تشکیل دهند و هر یک بطور مستقل فعالیت کنند. به گفته نیازی اسماعیل اف، علیرغم موافقت اداره عالی دینی مسلمانان سراسر گرجستان، آژانس دولتی امور دینی گرجستان به موافقت این اداره اعتنایی نکرده و باز هم به حمایت از «اداره مسلمانان کل گرجستان» که توسط اداره امنیت دولت گرجستان تاسیس شده است، ادامه داده است.

در میان این گروه ها، «اداره مسلمانان گرجستان» به ریاست شیخ رامین ایگیدوف، مورد تایید دولت گرجستان و آژانس دولتی امور دینی گرجستان قرار دارد. زازا واشاقمادزه ، رییس این آژانس که متولی رسمی کنترل امور دینی گرجستان محسوب می شود، آمار و اطلاعات مربوط به مسلمانان گرجستان را در سفری که در شهریور ماه سال ۱۳۹۳ (سپتامبر ۲۰۱۴) به تهران داشت به این شکل اعلام کرد: « گرجستان دارای نزدیک به صد نژاد است که پیرو ده ها دین و مذهب مختلف هستند، قانون اساسی و دیگر قوانین حقوقی گرجستان، از اقلیت های دینی حمایت می کنند. به همین دلیل حدود ۴ ماه قبل (نیمه اول سال ۲۰۱۴) ، آژانس دولتی امور دینی، زیر نظر مستقیم نخست وزیر شروع به کار کرد که پل ارتباطی باشد برای تعامل مسلمانان، مسیحیان ارتدکس، مسیحیان کاتولیک، ارمنی ها و یهودیان. جمعیت مسلمانان ۱۰ درصد جمعیت کل گرجستان است که دومین گروه بزرگ دینی این کشور می باشد. حدود ۶۰ درصد مسلمانان گرجستان، پیرو مذهب تشیع هستند. البته مسلمانان گرجستان با احترام با یکدیگر برخورد می کنند و گرجستان تنها کشور در دنیاست که شیعه و سنی در یک اتحادیه اسلامی عضو هستند و سازمان های مجزا و مختص به مذهب خود ندارند. تا پیش از استقلال گرجستان از اتحاد جماهیر شوروی، تنها چند مسجد در این کشور فعالیت می کرد که تعداد آنها در حال حاضر به بیش از ۳۰۰ مسجد رسیده است. دولت گرجستان با جریان های رادیکال همکاری نمی کند و در این راه نیازمند استفاده از تجربیات علمی و کاربردی جمهوری اسلامی ایران است. ما (آژانس دولتی امور دینی گرجستان) پیش از این تجربیاتی از سفر به ترکیه به دست آورده ایم و سفری هم در آینده به جمهوری آذربایجان خواهیم داشت، با جمع بندی تجربیات این ۳ کشور، مدل گرجی برای مقابله با افراط گرایی در گرجستان ایجاد خواهیم کرد.»

می توان گفت که در سالهای اخیر ، تصویر روشن تری از گروه ها و جمعیت های اسلامی شیعی فعال در گرجستان نمایان شده است؛ یعنی، «اداره مسلمانان گرجستان» (اداره رسمی مورد تایید دولت) و «اداره دینی عالی مسلمانان سراسر گرجستان»، دو جمعیت مهم شیعی این کشور می باشند. برخی گروه های شیعی دیگر نیز در کنار این دو جریان مهم فعال می باشند. البته ، جریان مرتبط با اداره مسلمانان قفقاز جمهوری آذربایجان نیز همچنان به فعالیت و تلاش خود برای حفظ حضور در گرجستان و تولی گری اسلام و تشیع در این کشور ادامه می دهد. در گرجستان گروه ها و مراکز دیگری نظیر موسسه آل البیت که سازمان دینی تحت رهبری حضرت آیت الله سیستانی را نمایندگی می کند، و جمعیت فرهنگی – معارفی اهل بیت(ع) در مارنئولی نیز فعالیت دارند. بازداشت حاج سید میرتقی اسدوف، رییس «اداره عالی دینی مسلمانان سراسر گرجستان» در هفتم نوامبر ۲۰۱۸ به هنگام ورود به جمهوری آذربایجان و نگهداری غیرقانونی وی در بازداشتگاهی در باکو برای مدت یک ماه حکایت از این دارد که جریان های شیعی در گرجستان با مخاطرات جدی از جانب نیروهای ضداسلام و ضدتشیع مواجهند که مقابله با این مخاطرات نیازمند توجه و کمک جدی مراکز دینی و حوزه های علمیه و سایر متولیان امور مسلمانان به امور مسلمانان گرجستان است.

برهان حشمتی؛ پژوهشگر و کارشناس مسائل قفقاز

منبع: مرکز بین المللی مطالعات صلح IPSC-